

Ősvallásunk egy-két ,nyelvi emléke‘.

I. A ,nap‘ szó.

Ősvallásunknak azon ,nyelvi emlékeivel‘ akarok értekezésben foglalkozni, a melyeket *Munkácsi Bernát* magyarázott a vogulok pogány ősvallásáról tartott felolvasásában (megjelent az *Ethnographiá*-ban IV. évf. 1—3. f. 32—55.). Rá akarok mutatni azokra a tévedésekre, a melyekbe fejtegetése közben észrevétlen esett; távol van azonban tőlem minden legkisebb szándék, mintha Munkácsinak nyelvészkedő jó hírnevén bármily csekély csorbát is igyekezném ejteni: csupán csak az igazság kiderítése végett szándékszom botlását fölfedezni, meg azért is, hogy tévedése sokakat félre ne vezessen, a mint már eddig is némelyeket megejtett.

Jelen cikkelyemben a *«nap»* szóról adott magyarázatát veszem szemügyre s meg igyekszem bizonyítani, hogy a föllállította mythologiai etymon sem a folklórisztika, sem pedig a nyelvtudomány ítélőszéke előtt nem állja meg helyét.

E magyarázatát már jóval akadémiai értekezése előtt közrebocsátotta *„Északi vogul nyelvmutatványok“* cz. közlésében (NyK. XXI. 435—456.) egy jegyzet alakjában. Minthogy pedig e helyütt hypothesisét bővebben okolja meg, mint az előbbi értekezésében, azért cikkelyemben jobbadán erre leszek figyelemmel.

Szerinte a nap neve ősvallásunk egyik kétségtelen nyelvi ereklvéje. Okoskodásában abból indul ki, hogy ,a vogul, mint a primitív műveltségű ember általában, maga formájú embernek, illetőleg hős férfinak appercipálja a napot! Ezen általános tételen alapszik egész fejtegetése, a mely ilyformán halad: az egyik vogul medveköltőének következő kitétele: xoli-séri sa'ipä náj-sáin kars jiu lapin ti lapés: «a reghajnal-sugaras (hajfonatos) fejedelmi asszony, a te anyád íme a magas fa ágernyőjére jutott (esett)» Munkácsi szerint tényleg a napra vonatkozik. Kul'-ätér hymnuszának egy helyén pedig ily kifejezést találunk (Vog. népk. gyűjt. II. 291. és NyK. XXI. 389.): xolit xätel, aršēn xätel nāj-ānkūw jājä kwol-patitän lapnē qremté, a melyet Munkácsi ekkép fordít magyarra: «holnapi napon, midőn a tüzes nap, a mi fejedelmi asszony anyánk,

atyja házának végébe emelkedik», s így magyarázza: „midőn a nap az ég határszélén megjelenik“. Az északi vogulban és osztjájkban a «nap» (sol) jelentésre a közönséges *χᾶτέλ* szón kívül még a *nāj* is járatos, a mely különben «fejedelmi, előkelő asszony, istennőcske» értelemben ismeretes. Ebben Munkácsi a napnak eredeti, mythikus apperceptióján alapuló kifejezést lát, a mely szerint „a nap egy szépséges asszony, istenek és emberek ősanynja“.

Azt is megtudjuk tőle, hogy e napasszony nem más, mint *Kaltés-istennő* (asszony), a ki a kelő napot személyesíti meg. Róla mondja az ének: *Sqrñi-Kaltés kwonä kwäli, sagä täremti; taw sagänél χᾶτέλ pokapi, taw sagänél et-pos χulili*: «Arany-Kaltés kikél, hajfonatát széteresztí (kibontja); az ő hajfonatából bontakozik ki a nap, az ő hajfonatából merül föl a holdvilág.» («Az ég és föld elöntésének éneke». Vog. népk. gyűjt. I. 39.)

E női alakon kívül, folytatja tovább Munkácsi, ismer a vogul-osztják mythologia egy férfi solaris alakot is, az énekekben és imádságokban dicsőített «*hét világot körüljáró napsugaras* (hajfonatos) *Arany fejedelmet*» (*Sqrñi-ätér kaj-säw*), más nevén «*Világot néző férfit*» (*Mir-susné χum*), a kiről az ének ezt hangoztatja: *Sqrñi-ätér kwonä kwäli, sagä täremti; taw sagät χᾶτέλ tot lüli, taw sagät et-pos tot lüli*: «Arany-ätér kikél, hajfonatát széteresztí; az ő hajfonatán ott áll a nap, az ő hajfonatán ott áll a holdvilág». (Vog. népk. gyűjt. I. 40.)

E két mythikus alak jelentése Munkácsi szerint eredetileg különbözött egymástól. „*Kaltés t. i. a bíborban élőmlő, ki nem bontakozott kelő napot, a hajnalt jelentette; Sqrñi-ätér pedig a magasan tündöklő, a sötétségből teljesen kibontakozott napot.* Ezért nevezi az ének a napasszonyt «*reg-Kaltés anyácskának*» (*χoli-Kaltés sañikén*), megfelelőleg a parallel «*reghajnal anyácska*» kifejezésnek; ezért mondják róla, hogy «*az ő hajfonatából kél ki a nap* (míg az Arany-fejedelemén «*ott áll a nap*»), az ő hajfonatából emelkedik ki a hold». Kifejezi e különbséget a két mythosalak közt levő genetikus viszony is, t. i. az *Arany-fejedelem a Kaltés-asszony fia* (innen: *Ēkwä-pi' pñis*) «*Asszonyfi fiúcska*» neve is), illetőleg más relatiók szerint: *unokája és öcscse*; ez a mythos nyelven — mint más népek mythológiájából számos analogiával bizonyíthatni — annyit jelent, hogy *a nap utána következik a hajnalnak*“.

Nem hagyhatók figyelmen kívül a vogul énekek azon kifejezései sem, a melyeket M. szintén felhasznál erősségül állításának megbizonyítására, hogy t. i. a napsugarak úgy jelennek meg, mint az illető solaris alak «*hajfürjtjei, hajfonatai*»; vagy midőn a nap a sűrű felhők mögül sugárkévét bocsát, ez az ő «*keze*»: *χᾶτέλ kät*; a tavadai vogulban a sugárzó napra azt mondják, hogy «*felölti kucsmáját és keztyűjét*»; a nap «*betekint*» (besüt) a szobába.

Ezzel meg van vetve az alap, melyre M. azután a «*nap*» szó-

nak myth. magyarázatát ilyformán építi fel: „E mythikus felfogás alapján lesz megfejthető a magy. «nap» szó is, mely egy vogul «nāj-pī» = «asszonyfi» (Ékwā-pī = nap) összetételnek ép úgy megfelel; mint a magyar nép szó elemei a vogul nē nō, pī' fi szók nē-pī'-féle összetételének. A magy. nő, né mélyhangú mását amúgy is kimutatta Szinnyei a magy. leány szóban. Az itten jelentkező *nāj (leány = *lajány, *najány) pontos mása a vogul-osztják nāj «nō» szónak, úgy, hogy a magy. nap mai hangzásához *nājp, *nāp-féle hangfejlődésen át juthatott, mely utóbbi alak meg is maradt még az őrségi «mináp, tennáp» szókban. (L. Nyr.-Kalauz 38. l.). A napimádás minden északi népnek természetes ősvallása s igen érthető, hogy a magy. «nap» szóban is — ép úgy mint a vogul-osztják nāj «nap» szóban — mythologiai residuummal van dolgunk. Ha helyes Budenz felvétele, hogy a magy. isten «atyácska»-féle eredeti értelmével a Numi-Tārēm āsíkem «N. T. atyácskám» kifejezésnek mása, úgy a nap szó egy második nyoma a magyar és vogul-osztják népek közös mythologiai fölfogásának.

Szántsándékkal tártam föl e magyarázatnak folyamatát minden megszakítás nélkül, hogy annál szembetűnőbb legyen, mily könnyen kerithet lesbe bármely avatott nyelvész is. Mert meg kell adni neki, hogy látszatra meglehetősen tetszetős, sőt támogató erősségei első pillantásra megingathatlanoknak tünnek fel. Én magam is, mikor először olvastam, igen tetszősnek találtam; de nem lévén könnyen hívő, főleg az ily myth. nyelvmagyarázatokban, töviről-hegyire utána böngésztem s szemesebb vizsgálódás után arra a meggyőződésre jutottam, hogy M. fölfödözése nemcsak hogy el nem fogadható megokolt magyarázatnak, hanem ezenfelül még úgy a folklórisztika, mint a nyelvtudomány szempontjából is kárbavesztett munkának tekinthető. Hogy azonban senki rám ne vethesse az elhamarkodott vádolásnak bűnét, íme itt van vizsgálódásomnak egész lefolyása:

A fő-fő gondolat, a melyben M. elmefogásai gyökereznek, hogy tudnivaló a primitív műveltségű ember általában maga formájú embernek, illetőleg hős férfinak, vagy nőnek appercipiálja a napot, kétségtelenül igaz. Azt azonban már előre hozzá teszem, hogy a napalakok nevének etymonja majdnem mindig a «világosság, fény, tűz» jelentéssel van kapcsolatban. Hogy többet ne is említsek, a görög mythologia napistenének neve, Φοῖβος, valójában «világosat, fényeset» jelent; ugyanezt találjuk más természetimádó népek vallásában is. S e dolgot azért említem meg, hogy rámutassak már most arra a tényre, a melyre utóbb még hivatkozni fogok, hogy t. i. valamely természeti erőnek megszemélyesítése épen nem vonja maga után az illető jelenség nevének megváltozását is.

Különben ismerkedjünk meg egyenkint közelebbről a vogul mythologia állítólagos solaris alakjaival.

Sqrüi-Kaltés (vagy csak egyszerűen *Kaltés*, *Kältés*, *Kaltés-ekwä*, *Kältés-ë*.) M. szerint a kelő nap istennője, a különböző énekekben majd mint az istenek anyja s *Numi-Tārém* felesége, majd pedig mint ez utóbbinak leánya és *Sqrüi-ätér* nénje jelenik meg. Hunfalvy Reguly után tévesen azt állítja róla (Vogul föld és népe 142.), hogy „az óriás fajnak nőfele”. Az „ég és föld elöntésének énekeiben» (Vog. népk. gyűjt. I. 39.) azt találjuk, hogy *Sqrüi-Kworés*-nak és *Sqrüi-S'is*-nak két gyermekük van, *Sqrüi-Kaltés* (az öregebb leány) és *Sqrüi-ätér* (az ifjabb fiú). *Sqrüi-Kworés* nem más, mint *Numi-Tārém* vagy *Numi-Kworés*: a „felső ég», illetőleg ennek megszemélyesített alakja, a kit a pogány vogul nép főisteneként tisztel. A *Sqrüi* attributum való jelentése „arany»; e kapcsolatban azonban, mint más költeményekből is megtetszik, „*fehér, tiszta, derült*» az értelme. *Reguly* is így fordítja (Vog. föld és népe 18.). *Sqrüi-Kworés* (= *Sqrüi-Tārém*) etymonja tehát „*tiszta, derült, felhőtelen ég*» (illetőleg ennek istene). *Sqrüi-Kaltés*-ről ugyancsak az ég és föld elöntésének énekeiben az van mondva, hogy: *taw sagänél xätél pokapi, taw sagänél et-pos zul'ili*: „az ő hajfonatából bontakozik ki a nap, az ő hajfonatából merül fel a holdvilág». Valóban, ha e pár szót olvassuk, önkénytelen is arra a gondolatra jutunk, hogy itt a kelő, bíborban elömlő napnak (illetőleg holdnak) megszemélyesített alakjával van dolgunk. Ha azonban kissé szemesebben utána nézünk a dolognak, hitünk csakhamar megingatódik. Munkácsi ugyanis a női solaris alakra (*Kaltés*-ra) vonatkoztatja még az egyik medveköltőeknek ezt a kitételét is (Vog. népk. gyűjt. III. 188.): *zoli-sëri sa'ipä näj-sänin*: „a reghajnal sugaras (hajfonatos) fejedelmi asszony a te anyád»; e mondás szerinte egyenesen a napistennőre vonatkozik, vagyis más szóval: a napasszony a medvének, a vogul mythologia szent állatának anyja. Fölötte kétséssé teszi azonban ezen állítás igazságát az a körülmény, hogy a vallásos medveénekek a „szent öreg» mindig úgy tüntetik fel, mint *Numi-Tārém*-nak magzatát (fiát, illetőleg leányát). Igen nehéz elhinnünk, hogy a mythologia épen ezen az egy helyen megváltoztatja hitét s a napistennőtől származtatja isteni „állat-örégét» *); sőt inkább azt lehet tartanunk, hogy a „*zoli-sëri sa'ipä*» kifejezés csak *Numi-Tārém* attribútuma, annál is inkább, mert ugyanazon énekek vége táján (Vog. népk. gyűjt. III. 193.) ezt találjuk: *zoli-sëri sänikén xätälne-müs, zoli-Kaltés sänikén xätälne-müs*: „a mint a reghajnal anyácskád kivilágosodik, mint a reg-*Kaltés* anyácskád kivilágosodik». Hogy e kitétel nem a napra, hanem a megvilágosodó, pirkadó égre vonatkozik, az egészen bizonyos. De ha ez áll, akkor az előbbi kifejezésben is az *eget*

*) *Kaltés* lehet a medvének anyja, de napistennő semmi esetre.

kell értenünk a *nap* helyett. *) Oda jutunk ki tehát, hogy *Sārñi-Kaltés épen nem a kelő napnak megszemélyesített alakja, hanem egyszerűen Numi-Tārēm hajnalraváltozásának a megtestesítője, vagyis egy és azonos Numi-Tārēm-mal.*

De hagyjuk mindezt egyelőre figyelmen kívül! Hogy *Kaltés* az ég változásának s nem a napnak megszemélyesítője, annak megbizonyítására oly írónak tanúságát idézem, kinek tekintélye előtt Munkácsi hihetőleg meg fog hajolni. Nem más ezen író, mint maga *Munkácsi*. Ő ugyanis *Pervuchinnak* a votják vallásos hagyományokról írt munkáját bírálva (*Nytud. Közl. XXI. 220—240.*), *Kildisinn* istenségnek alakjáról ilyképpen nyilatkozik: *„Kildisinnak meg van pontosan egyező mása a vogul Kaltés-ëkwä, (déli vog. Kaltés-ë. mythologiai alakban. A nyelvészet a permi (zürjén-votják) szellemi és gyakorlati élet többféle hatását igazolja a vogul-ságra s hogy e hatás különösen a vogul vallásos életre irányult, történeti bizonyítékokkal is támogatható. A Kaltés a permi Kildisinn átvétele (még a hangtani megfelelést is kimutatja). A két alakra vonatkozó mythikus képzetekben is megvan az a szoros egyezés, mely közös eredetüket igazolja.* De ki ez a *Kildisinn*? Erre is megfelel *Munkácsi*, midőn *Pervuchinnal* szemben, a ki a *«gondviselő égne»* magyarázza, kimutatja (227. l.), hogy igazi etymonja *«teremtő ég»* és eredetileg csak egy változata, attribútuma az *Inmar-nak*, mely-lyel együtt szintén előfordul egy szóban így: *«Kildin-Inmar»*. *Inmar*, tudvalevő, a megszemélyesített *«ég, menny»*, a vogul *Numi-Tārēmnek* hasonmása.

Íme mekkora következtelenség! Először kimutatja *Munkácsi*, hogy *Kaltés* a votják *Kildisinn* átöltözött alakja, aztán meg erővel rá akarja bizonyítani, hogy a sötétségből ki nem bontakozott, kelő napot testesíti meg. Pedig e két szerep teljesen kizárja egymást!

Látni való tehát, hogy *Kaltés* nem más, mint *Numi-Tārēm* (*Sārñi-Tārēm*, *Numi-* v. *Sārñi-Kworés*: *«a felső ég»*) egyik változásának, még pedig legtöbbször a reggeli- s esthajnali pírban úszó égne megszemélyesített alakja. Előkerül ezenkívül némelykor mint a tavaszi fakasztó kikeletnek megtestesítője is. A *Sārñi* melléknév ugyanazt jelenti mellette, a mit a *Tārēm-mal* való kapcsolatban, vagyis *Sārñi-Kaltés* = *«a tiszta, felhőtlen, pirosló hajnali ég»*. Ekként könnyen megérthető róla az éneknek az a kitétele, hogy *«az ő hajfonatából emelkedik ki a nap, az ő hajfonatából emelkedik ki a hold»*.

*) Különben is abból, hogy az ének *Kaltés*-t *«reghajnal-sugaras fejed. asszonynak»* mondja, következik-e okvetetlenül, hogy ő a napistennő? Legkevesebbé sem. Sőt sokkal jobban ráillik e jelző a reggeli pirosló égre, mint a napra!

Kul-äter himnuszának a női solaris alak mellett felhozott helye (Vog. népk. gyűjt. II. 290—291.): *zolit xätel, aršēn xätel nāj-ānkūw jägä kwol-patitän lapnē āremtē*: «holnapi napon, midőn a tüzes nap, a mi asszonyanyánk, atyja (*Numi-Tārem*) házának végébe emelkedik», mit sem bizonyít, mert igazi értelme egészen más, mint a melyet Munkácsi akar neki tulajdonítani. Ő ugyanis a *nāj-ānkūw* kifejezést appositionának veszi, holott nyilvánvalóan nom. possessorisként szerepel. Igazi értelme tehát a mondatnak ez: «holnapi napon, midőn a nap a mi fejedelmi asszonyanyánk (*Kaltés*) atyjának (*Numi-Tāremnak*) házatetejére (az égre) emelkedik». Hogy e két értelem között igen nagy különbség van, azt, úgy gondolom, fölösleges fejtegetnem. A nap legkevésbé sem megszemélyesített alak itten!

A mi most már *Sarni-äter* alakját illeti, ez ép oly kevésbé solaris alak, mint a hogy nem az *Sarni-Kaltés*. *Ez is csak Numi-Tārem egyik változásának megszemélyesítése*. «Az ég és föld előntésének éneke» azt mondja róla (Vog. népk. gyűjt. I. 40.), hogy: *taw sagät xätel tot tūli, taw sagät et-pos tot tūli*: «az ő hajfonatan ott áll a nap, az ő hajfonatán ott áll a holdvilág». Munkácsi ebből azt olvassa ki, hogy *Sarni-äter* „a magasban tündöklő, a sötétségből teljesen kibontakozott napot” jelenti; pedig szemellátható dolog, hogy itt is, mint egyéb vogul énekekben, a nap- vagy a holdvilág fényétől tündöklő ég megtestesítőjeként jelenik meg. S ezt annál is inkább hihetjük, mert a vallásos költemények *Kaltés*-nak hol mint fiát vagy öcsését, hol mint unokáját magasztalják, jelezve ezzel az égnek a hajnali pirkadó szürkületből fényesre változását. Állításom igazsága mellett bizonyosságom *Reguly*, a ki szerint (Vog. föld és népe 18.): *sarni-tārom* (vagyis *Numi-Tārem* a «felső ég isten») *máskép sarni-äter is*, úgyszintén *Hunfalvy Pál*, a ki meg ezt írja (u. o. 18. l.): *äter tārom derült ég, tiszta idő*; *miből, úgymond, látjuk egyúttal, hogy az åter szó is az égre vonatkozik s azután személyesítve is revődik*. Egy más helyen pedig így nyilatkozik (u. o. 31.): *äter, åter levegő ég, azután derült ég*.

De ha netalán Munkácsi nem hinne ezeknek, azt tartom, magamagát csak nem fogja megtagadni; hiszen maga mondja *Pervuchinnak* említett művéről írt bírálatában (Nytud. Közl. XXI. 228.), hogy *Kaltés-ēkwä, vagy más nevén ākw «anyó» mint åter «fejedelem xax’ ēšoxj’ = Mir-susné xum «Világot néző férfi» = Sarni-äter «Aranyszelelem»*.

Ezután már, úgy gondolom, nem szükség tovább bizonyítanom, hogy *äter* való léteképpen csak *Numi-Tārom* egyik attribútuma, szakasztott úgy, mint *Kaltés*, azzal a különbséggel mégis, hogy ez a hajnali pirosuló égnek, ő pedig a fényes, tündöklő égnek megjelenítője. Különben olykor még mint a nappalnak és a nyárnak személyesített alakja is szerepel. A *Sarni* melléknevének pedig ugyanaz az

értelme, a mi *Tārom* vagy *Kaltés* mellett, tehát *«tisza, felhőtelen, derült»*.

A mondottakból az is megtetszik, hogy a két alak közt levő genetikus viszony (hogy tudnivaló *āter* *Kaltés*-nak fia, öcsce vagy unokája) nem azt jelenti, a mit Munkácsi állít róla, hogy „a nap utána következik a hajnalnak”, hanem, a mint már megemlítettem, *az égne a homályos szürkületből fényesre változását*.

E dolog egy sugárral elég világosságot vet Munkácsinak arra a szóhimező állítására is (Ethnographia IV. évf. 49.), mely szerint „a vogulok mythológiájában nem *Numi-Tārēm*, az ősiszten a legünnepeltebb alak, hanem legkisebb fia a naphős, a *«Világügyelő férfiú»*, a *«hét világot körüljáró, ragyogó lovas, a napsugárfürtű, szent Arany-fejedelem.»* Bizony *Sqrūi-āter*ben is csak *Numi-Tārēm*-ot imádják, a mi jámbor vogul testvérünk! Különben e mondás még akkor sem állná meg helyét, ha *āter* csakugyan solaris alak volna. Hiszen alig van valamire való vallási ének, a melyben a *«Numi-Tārēm asēm (asikēm)»* megszólító kifejezés legalább is tízszer ne fordulna elő, ide érve még azokat az énekeket is, a melyekben főkép *āter*-t ünneplik. Az imádság, könyörgés majd mind *Numi-Tārēm*-hoz van intézve.

A mi azután a különböző énekek azon kifejezéseit illeti, hogy a napsugarak *Kaltés* vagy *āter* «hajfürtjei, hajfonatai»; hogy a felhők mögül bocsátott sugárkéve a «a napnak keze»: *χātél-kāt*; hogy a nap, ha sugárizik, «felölti kucsmáját és keztyűjét», a szobába «betekint» (=besüt): ezek mind csak oly mythologikus kifejezések, melyek a nap változó sugárzásának elevenebb megérzéskítésére szolgálnak a nélkül, hogy akár *Kaltés*, akár *āter* solaris volta mellett csak valamit is bizonyítanak.

Hátra van még, hogy Munkácsinak azt az állítását is szemügyre s gondolóra vegyük, a mely szerint „az északi vogulban és osztjájában a «nap» (sol) jelentésre a közönséges *χātél* szón kívül járatos *nāj*, a mely különben «fejedelmi, előkelő asszony, istennőcske» értelemben ismeretes, a nap eredeti, mythikus apperceptióján alapuló kifejezés, mely szerint a nap egy szépséges asszony, istenek és emberek ősanija”. Kétségtelenül igaz, hogy a *nāj* szó fejedelmi, előkelő asszonyt, istennőt is, meg napot is jelent, de az is bizonyos ám, hogy e két *nāj*nak egymáshoz egyáltalán semmi köze sincsen!

A vogul énekekben ugyanis lépten-nyomon találkozunk ily kitételekkel: *juil nājiñ χān jiw*: «hátra a tüzes fejedelem jön» (Vog. népkölt. gyűjt. I. 8.); *nājin pēlēm lawān*: «megfognak gyúladni a tüztől» (u. o. I. 13.); *nāj sastēm nājiñ sāmme posāln*: «a tüzet növesztő tüzes vidékre hajtsd el»; *sāt tālā-tuwā nāj tēi*: «hét tele-nyara ég a tűz» (u. o. I. 69.) stb. Ki ne keresne ezen tüzet jelző *nāj* és a napot jelentő *nāj* között összeköttetést? Nem

sokkal természetesebb apperceptio-e a napnak «tűzről, fényről» való elnevezése, mint a «nő» névvel való kapcsolatba hozása? Nemcsak hogy hihetjük, hanem sőt hinnünk is kell, hogy a «nap» vogul-osztják *nāj* nevének «lux, splendor, ignis» az etymonja, nem pedig «mulier, matrona, dea». Hitünket megszilárdítja a világ teremtése regéjének ez a helye (Vog. népk. gy. I. 14.): *an jelpiñ-šakw ti; tārēm-nāj akw' palä tārēmt numēn tēi', akw' palä tārēm kit sāmt tēi' māgi'-tārmi' lap ti tēwei'; man ūrēl minimēn ti nāj-tārä?*: «hát ez a szent tűzözön; az isteni tűznek egyik része fönt az égben (v. égen) ég, másik része az ég két sarkában ég, az ég és föld fölemésztdődik tőle; minő módon megyünk mi ezen a tűzön által?» Itt ugyanis az «isteni tűznek egyik része fönt az égen (égen) ég» kifejezés egyenesen a napra vonatkozik, ép úgy, mint a «másik része az ég két sarkában ég» kitétel a sarkfényre. Egy más bizonyosság hitünk alaposága mellett Hunfalvy, a ki a tavidai vogulok harmadik hónapjának «*tāri nāj joñp*» nevét így fordítja magyarra: «*fényű fény-hó*», a negyedikét pedig «*kāl' nāj joñp*»-ot ekképpen: «*nyír fény-hó*». Hogy ezen hónapnevekben *nāj* igazában napot jelent, ahhoz semmi kétség sem fér.

Ezeken kívül igen nyomós erőssége van annak a ténynek is, hogy a napot jelölő szónak eredeti értelme az ugor nyelvekben majdnem kivétel nélkül «lux, splendor, ignis». Így a finn *päivä*, észt *päev*, *päiv*, lp. *peive*, lpF. *bäive*, zürj. *šondi*, votj. *šundi*, cserem. *kece*, sőt még a vogul-osztjákban általános *žätel* napnév is etymonja szerint «*fényt, világosságot, tüzet*» jelent. Miért vennők ki tehát épen a *nāj*-t közülök? Hiszen még más törzsbeli nyelvekben is hasonló tapasztalatra jutunk; teszem fel a görög *ἥλιος*, latin *sōl* és a német *sonne* gyökere, a *sāw*: *sū* eredetileg «*leuchten*» értelmű (l. Kluge: *Etym. Wörterbuch der deutsch. Spr.* 321.); az orosz *солнце* (*sólnce*) meg szemmeláthatólag a latin *sol* lal függ össze. Sőt még abban az esetben is, ha a napot megszemélyesített alakban találjuk valamely népnél, a névnek eredeti «lux, ignis» jelentése majd mindig nyilvánvaló (a mint már fentebb megemlítettem). Így a görög *Φοῖβος*, *Ἥλιος*, a moabita *Chemoš*, az assyriai *Šamas*, a védai *Aruša*, latin *Sol* megszemélyesített napalakként szerepelnek ugyan, de valódi jelentésük könnyen fölismerhető.

Mindez kétségtelenül bizonyítja annak a pszichológiai ténynek igazságát, hogy az ember nyelvének megalkotásakor a különböző dolgokat mindig valamely szembeötölő oldalukról nevezi el és ha esetleg idővel megszemélyesíti is a természeti erőket, nevüket nem másítja meg. Ép azért, ha még megengednők is, hogy *nāj* a napnak személyesített alakja, akkor is azt kellene tartanunk, hogy eredeti jelentése nem «*domina, matrona*», hanem «*splendor, lux, ignis.*»

Különben Budenz is, kinek tekintélye e téren, azt hiszem,

elégé hatós, egész világosan kimondja M. U. szótárában (390.), hogy *az oszt. B. nāj szó (természetesen a napot jelölő!) = vog. B. nāj «ignis».**

Úgy gondolom, fejtegetésem után sem Munkácsi, sem más nem vonja kétségbe, hogy a *nap*jelentő *nāj*-nak a nő-értelmű *nāj*-hoz egyáltalán semmi köze sincsen, hanem etymonja: «tűz, fényesség».

Gondoljuk azonban egyelőre, hogy *Kaltés* és *āter* csakugyan solaris alakok, tegyük fel azt is, hogy a *nāj* «nőt» jelent: mindamellert sem lehetséges a «*nap*» szónak mythologikus származtatása.

Nem lehetséges pedig először azért, mert ha *Sgrñi-āter* másik neve *Ēkwä-pī* (azaz talán *Ēkwä-pī pīris*: «asszonyfi fiúcska»), valóban a napot jelentené, akkor, hogy a magyar «*nap*» szót hasonló mythologiai alaptól származtathatjuk, szükséges volna, hogy ha nem is valamennyi ugor nyelv, legalább a vogul ne csak egy vagy két mythologikus énekében használja az *Ēkwä-pī* elnevezést a napra, hanem a közbeszédben is. Pedig itt nem találjuk meg! Szükséges volna továbbá, hogy az *Ēkwä-pī* összetétel mellett a *nāj-pī* is használatos legyen a nap megszemélyesített alakjának jelzésére, holott ennek egyáltalán nem találjuk nyomát még a mythologikus énekekben sem!

De nem lehetséges a «*nap*» szónak mythologikus magyarázata már csupán csak azért sem, mert *kiegyenlíthetlen hangtani akadályba ütközik*. Senki sem vonhatja ugyan kétségbe, hogy a *nāj-pī* összetétel mai hangzásához **nājp*, *nāp* fele hangfejlődésen át könnyen juthatott volna, mert ily hangváltozás egészen közönséges nyelvünkben, de azt már nem tudja sem Munkácsi, sem más kimutatni a nyelvtörténetből, hogy csakugyan ily átalakuláson át nyerte mostani alakját. Az őrségi «*mináp*, *tennáp*» szók mit sem bizonyítanak mellette, mert egyrészt kétséges, vajjon csakugyan nyílt *ā*-val s nem csupán csak terpedt *ä*-val ejtik-e (különben is összerántott alakok a **minapon*, **tennapon*-ból), másrészt, ha még valóban nyílt *ā*-val ejtik is, csak az esetben hozhatók fel hatós bizonyosságul a «*nap*» szó illetén hangfejlődése mellett, ha Munkácsi előbb kétségbevonhatatlan erősségekkel megbizonyítja, hogy

*) Mindez tökéletesen helyes. Csak azt nem értem, a ezikk-író mikép tehette föl a vogul szövegek szerencsés gyűjtőjéről s kiadójáról, hogy a *nap* *nāj* nevééről szólva megfeledezett volna a tüzet jelentő *nāj*-ról? Ő nyilván egynek tartotta a kettőt s a *nap*-jelentést vette eredetibbnak. Igaz, hogy ehhez aztán szó fér.

az őrségi nyelvjárás őrizte meg nyelvünknek legeredetibb alakjait. Pedig ezt nem hiszem el, hogy meg tudja tenni! Hát ugyan a régi «*nop*» alakot, a mely nem is egyszer kerül elő a HB-ben, hogy hozza Munkácsi megegyezésbe a *nāj-pī*-nak hangváltozásával; vagy talán csak nem tartja valami olyféle dialektikus alaknak, a mely csak esetleges fejlődés a rendes «*náp*» mellett? Nem merem föltenni róla, hogy a «*mináp*, *tennáp*» alakokat eredetibbnek tartaná a «*nop*» formánál! Hiszen a régiségben sehol sem kerülnek elő! Semmi, de semmi alapja sincs Réthy László azon állításának (a Beöthy-féle képes irodalomtörténetben 17. l.), a melyet bizonyosan Munkácsi felreértése következtében mond, hogy a «*nap*»-nak a régiségben «*náp*» az alakja. *A nāj-pī*-nak tehát *nop-pá* kellett volna változnia. *Csakhogy az a baj, hogy ilyen hangváltozás meg nem létezik a mi nyelvünkben*, de talán még más nyelvekben sem. Az *aj* csak *é* (*é*)-re, vagy pedig *á* (*á*)-ra változhatik.*)

A «*nap*» szó, *ennélfogva mint látnivaló, csupán nyelvészeti szempontból sem fogadható el a «nāj-pī» összetétel származékának.* Azért az olyféle állításnak, hogy a magyar «*nap*» szóban is — ép úgy mint a vogul-osztják *nāj* «*nap*» szóban — mythologiai residuummal van dolgunk, a hogy Munkácsi hirdeti, sem alapja, sem helye nincsen.

Mondjunk le tehát arról a szemet s szívet csiklandó csalóka hitről, hogy a magyar «*nap*» szó az «*isten*» név mellett egy második nyoma a magyar és vogul-osztják népek közös mythologiai feladásának.

Az összehasonlító mythologia még csak gyermekkorát élő tudomány, főképpen mi nálunk magyaroknál, kiknek ősvallási emlékeit a sok ide-oda hányódás, küzdés, idegen népekkel való keveredés, a keresztény vallás s egyéb romboló erők nemcsak hogy elnyútták, hanem úgyszólván gyökerestől kiirtották. A költészetben s a történeti hagyományban hasztalan kutatunk, nem találunk csak egy valamire való emléket is; a nyelvtudomány az egyedüli istálpont, a melyre támaszkodva ősmythológiánk egy-két megfakult foszladékát felfödözhetjük. De még e téren is a múltnak tanulsága vajmi kevés reményt nyújt a jövő kutatásokhoz. És ha valamely tudományágban, akkor ebben hajszálíg menő pontosságra van szükségünk. Még eddig nincsen elég erős alapunk, a melyre bizton-bátran építhetnénk, mert egy-két szónak esetleges tanúbizonyossága még nem elég ok arra, hogy valamely ugor nép mythológiáját úgy tüntessük föl, mint a melylyel a mienk kétségen kívül egyező volt. A mily könnyű az ily eljárás, ép oly megbízhatatlan.

*) Az is kérdés, vajjon *aj* v. *áj* hangsoport válthatik-e magyar *á*-vá s a *náp* alak megfelelhet-e ered. **nāj*p-nak. S. Zs.

Csóválnunk kell a fejünket, midőn ilyféle állítás ötlük szemünkbe : „a magyarság ősvallásából csak egy-két foszlány maradt ugyan reánk beszélte nyelvünkben, de azt a rokon népek mythikus költeményeiből egész teljességében (!) megismerhetjük.“ (Réthy László, Beöthy képes irodalomtörténete 15.).

Azután meg számolnunk kell nemcsak a nyelvtudomány, hanem a psychologia, nevezetesen a folklórisztika törvényeivel is, mert ha igaz Herdernek mondása, hogy minden nyelvben az illető népnek gondolkodása és jelleme tükröződik le, akkor kutatásaink csak abban az esetben számíthatnak föltétlen hitelességre, ha e két tudományág vizsgálódásainak eredményei lehetőleg összevágznak.

PRIKKEL L. MARIÁN.

A felső-lozvai vogul nyelvjárás tárgyában fölvetett kérdést (NyK. XXII. 416. l.) illetőleg utalhatok a Budapesti Szemle 1889-iki évfolyamában közölt jelentésemnek következő helyére: «Tatjana Alexejevna Szojtyinova, kinek Reguly déli vogul hagyományainak megfejtését köszönheti a tudomány, *Tat-tit-paul*-ban, a Jurkin falujában született. Ez az a Jurkin, kitől Reguly déli vogul énekeinek nagyobb része származik. Tatjana az ő térdein növelkedett fel s azon fontos emléket őrizte meg fölöle, hogy az ő, valamint a felső Lozvánál lakott kordásainak (mint Reguly másik főközlőjének Pachtjárnak) a nyelve különbözőt mind Përsü, mind a felső-lozvai újabb nemzedék nyelvétől. Ez adja meg a nyitját annak, hogy miért nem találhattam én meg sehol ugyanazt a nyelvet, melyen Reguly Jurkintól eredő vogul hagyatéka írva van. A Felső-Lozvánál ugyanis Reguly, illetőleg Jurkin ideje óta nyelvváltás ment végbe. Az eredeti délies jellemű nyelv helyett az éjszaki, vagy szoszvai nyelv jött gyakorlatba annak következtében, hogy a felső-lozvai nomád vogulok mindinkább távolodtak a letelepült s fogalmaik szerint elkoresosult közép- s alsó-lozvai voguloktól és az életmód s vallásos cultus tekintetében közelebb álló szoszvai vogulsághoz csatlakoztak: kizárólag ezekkel kezdtek házasodni, közös törvényt tartani stb. A Reguly hagyományaiban tehát egy kiveszett, különálló lozvai dialektusnak maradt meg emléke, mely földrajzi helyzetéhez képest középállású, mintegy átmeneti volt a szoszvai és közép-lozvai nyelvjárások között.»

Ezért van az, hogy Szojtyinova, noha maga szintén a Jurkin falujából *Tat-tit-paul*-ból való, mégis az újabb nemzedék nyelvén, tehát az éjszaki nyelvjáráson beszél. Ezért tartom a Jurkin-Reguly-féle hagyományokat a kiveszett felső-lozvai nyelvjárás emlékeinek; de minthogy legközelebb a Përsü-féle közép-lozvai nyelvhez áll, nevezhetem vele szemben egy másik, t. i. Reguly hagyományaiban megőrzött közép-lozvai-féle nyelvnek is, annál is inkább, minthogy *Tat-tit-paul* és *Täpëz-paul* (Përsü faluja) szomszédosak.

MUNKÁCSI BERNÁT.